

Österreichische Nationalbibliothek
+Z223840501

All' Illustrissimo Cavaliere Nicolo' Giuriceo, I. R. (
gliere di Appello, per virtu' e per dottrina venerand
offre questo pio ricordo l'autore
Professore Antonio Kuzmanich

Braća Ante, Frane, Petar Ergovac

Ivan Petar Marki

Braća Ante, Otavij, Ivan Petar Martiniš-Marki

Josip De Marki

Dobročinci Splitski

NAPISAO

Prof. ANTE KUZMANIĆ

starim kolinom DIKLIČIĆ

U ZADRU 1871

U Tiskarnici Braće Battara.

Presvitlomu i Prepoštovanomu

ALOJZIJU CEZARU PAVIŠIĆU

Bogoslovja Naučitelju
Apostolskomu Prabiližniku Mitronosnomu
Cèrkve Makarske Kanuniku Začastnomu
Učionicah Dalmatinskih Nadzorniku
Više Učenih Družtvah Članu
Lošinja Maloga Gradjaninu Začastnomu
Književniku Izvèrstnomu
Uzgoja Ćudorednoga Promicatelju
Dalmacija, Koruška, Tèrst, Istrija, Gorica
Svidoci
Prijatelju ubogah darežljivomu Veledušnomu
Ante Kuzmanić
Starim Kolinom Dikličić
S' Radošću Posvećuje

BRAĆA ANTE, FRANE, PETAR ERGOVAC

IVAN PETAR MARKI

BRAĆA ANTE, OTAVIJ, IVAN PETAR MARTINIŠ-MARKI

JOSIP DE MARKI

Dobročinci Splitski

Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria haec: major autem horum est charitas.
Sada dakle ostaje ovo troje: vira, ůfanje, ljubav; ali medju ovima ljubav je starija.
(Korint. I. pogl. 13. v. 13).

Ljubi Boga svèrhu svačesa, i iskèrnjega kako sebe samoga. Ljubav, koja eno prosiva kroz nauk Naučitelja Narodah, biva zavèrha svemu tomu.

Vira bez dobrih dilah nije ništa. Čini dobra koliko možeš. Medju svima dobročinstvima ono je najvisočije i Bogu najugodnije, što vida nevolju, to gèrdnu ranu ljudstva.

Veliki takovi vidari su divota ovoga svita. Oni su nemri na njemu, proslavljeni i u kèršćanluku i u bezbožanluku; a omaljnima za njihovo dobročinstvo neproslavljenim, slava u Boga koliko god onima; jer hèrpa zlata, novčić, komad kruha udiljen, kako ko može, u Boga jedno.

Ko se nebi divio bogatomu Cimonu, hranitelju i odivaču ubožadi Atenske: kadikad bi išao po onom gradu, a za njim sluge mu napèrćene novim haljinama; pa daruj pèrnjavcima, koje bi putem srio.

Još ovo iz bezbožanluka: Caru Titu pade na um pri večeri da onaj dan nikomu nije dobra učinio, pa reče gostima: *Prijatelji, Dangubih!* — Ove dvi Careve riči po sudu pametnikah više vride nego svekoliko slavodobiti Kralja Aleksandra Velikoga.

U kèršćanluku primerah divnijih. Nije triba da jih tražimo po tudjini: u Splitu drugi Sveti Frane Salesijanin, Nadbiskup Splitski Stipan Kupilić. Iskèrpljena na njemu košulja; pripovidanje suze za njim sirotinje i hromotinje.

Još ovo: Medju dilima Rabskoga Biskupa, potom Nadbiskupa Splitskoga slavnoga, Ivana Luke Garanjina, rodom Trogiranina, ima jedno vikovite uspomene vridno. Godina gladna, kesa mu prazna; pa poruči bogatoj svojoj braći da bèrže nabave hrane koliko god više mogu, pa k' njemu, ter dobitak golem. Poslušaju ga: prispiše mu volujski brodovi žitom nakèrcani; sve razda nevoljnicima mukte. Zeman dodje, braća navale: kamo jaspra? — Bog će vam naplatiti. — Nedamo; puno je! — Dadoh iz moje otčevine, sobom neodnesoh, osta u vas. — Garanjina tražiti!

Najstariji i najglavniji Splitski dobročinci su Kraljevi i Veli Zupani hèrvatski. Blagom obasuše svoju Pèrvostolnicu, Splitsku Cèrkvu, negda Solinsku slavnu. Neka kaže Sveti Duje.

Mnogi darovnici iza njih tamo; ali potribnja-

kah i prosjakah vavik vikomice: svakdanji novčić kao dan i komad.

Koji se staraše da se nevolja barem stranom iskoreni, ti biše na svitu ridki. Pa evo na dobar izgled Osmerica naših, koji radiše ovako; pa da bi se imućnici naši na njih ugledali; pa eda bi se sve više u nas razvijale gradjanske kriposti sèrdca slažuće, ter i bivalo onake naslade, za kojom vapije odhranjenik Simeništa Splitskoga, glasoviti Ugo Foscolo:

. . . . Celeste è questa
Corrispondenza d' amorosi sensi
Celeste dote è negli umani; e spesso
Per lei si vive con l' amico estinto
E l' estinto con noi.

(I Sepolcri)

. . . . Božanstvena je ova
Zaminitost ljubaznih ćutilah,
Božanstvena svojina ljudska; i često
Kroza nju se žive s' mèrtvim prijateljem
I mèrtvi s' nama.

BRAĆA ANTE, FRANE, PETAR ERGOVAC

Odkud braća Ergovci starinom; šta izučiše; kuda li putovaše, itd.; ko bi to raspitivao; pa šta bi se doznavalo? Sve šuškarije pri ovomu golemomu, sačuvanom u staroj pismari Namistništva Dalmatinskoga:

Na dan 3 Sičnja 1783 Anti Ergovcu, gradjaninu Splitskom, sinu pokojnoga Marina, bilo hèr-

djavo; i taj dan dodje mu na njegov poziv Ivan Ugolini, javni biližnik, i dodju mu kao svidoci Nikola Lovretić (Grisogono), Nikola Jakšić, i Ivan Kèrstitelj Levis. Sad im Ante reče, da je rad učiniti oporuku; a biližnik, pokle se svidoci zakleše da nikomu neće prije odredjenoga vrimena kazati šta je oporučitelj naredio, napiše ove njegove riči:

„Prije svega preporučujem dušu moju Sve-„mogućemu Gospodinu Bogu, stvoritelju momu; „Slavnoj Divici Mariji; Svetim mojim Zaštitnici-„ma, i svemu nebeskomu Zboru; posli toga na-„redjujem i hoću, da se tilo moje kad se s' „dušom rastavi, ukopa u ovdešnjoj Cèrkvi Svete „Klare, u greb, što je tuskoro kupio brat mi „Petar; i hoću da mi se učini sprovod veli."

„Ubozima ovoga grada ostavljam hiljadu ce-„kinah u zlatu gotovih, da se ulože na podig-„nuće jednoga bolništa.

„Mandi Bašić, mojoj službenici, ostavljam „pedeset cekinah u zlatu gotovih, i robe u vrid-„nosti od pedeset cekinah; to u znak priznanja „za virnu njezinu službu, i pomnjů prama meni..."

„Za poverenike i izvèršitelje ove moje poslid-„nje volje ostavljam braću moju Franu i Petra."

Ova Braća godine 1786, to iza njegove smèrti, podniše molbenicu ondašnjemu glavnomu Providuru Dalmacije i Arbanije, mletačkomu vlastelinu, Frani Falieru, da im se poda komad podanka, gdi bi gradili bolnište kako im je pokojni brat naredio; i on je dragovoljno odpravi Staroviću, koje zapovidi, da se u tu Bogu ugodnu svèrhu poda podanak pri braniku Kornerovu, kod

koludričkoga manastira Sv. Rainerija. I potom Petar Kurir, Splićanin, javni vištak, je godine 1787 opisao misto, gdi će se ono graditi, pa i napravio sliku i prostor istoga.

Braća Ergovci se obvezaše dati, da bolnište bude onoliko postrano, koliko bi u njemu moglo udobno stati jedno dvista čeljadi što muške, što ženske, zdrave i bone, a baška da su oni od ovih, i dati o svom trošku nabaviti za njih postelje, i ostalo pokućstvo.

Kad se sve to izvèršilo, stalo je pobožnu braću, osim ono hiljada cekinah, što brat im Ante pokloni, više od tri hiljade cekinah u zlatu. Osim toga se doznaje iz spisah spomenutoga Vladaoca Faliera, da su braća Frane i Petar ustanovili bilî zametnuti jedno založište, to položiti iz svoga blaga hiljadu i pet sto cekinah, na čemu bi se dobivalo po pet na sto, i to samo na korist bolništa.

Iz pismene svidočbe Andjela Dieda Vladaoca Dalmacije za zdravlje, od 15 Veljače 1784, poznaje se, da je Frane Ergovac u onoj gladnoj i kužnoj godini učinio Splitske potribnjake ne samo dionicima svoga imanja, nego je dragovoljno i pobožno izvèršivao i gradjanske poslove, koji bijahu mu onda naručeni. Sta više: on je istomu Vladaocu izručio iz svoga osam hiljadah cekinah u zlatu, da se u onoj nevolji podile medju siromahe. Napisano je i ovo, kako on i brat mu Petar u nerodnoj godini 1783 nabaviše žita u tudjini, i bez dobitka rasprodaše ga težacima Splitskim. U jednom pismu svomu na Staroviće oni tvèrde, da su u malo godinah obogatili se s' pomoću božjom, pa s' trudom i znojem svojim.

Buduć su ta braća toliko dobra učinili, i puno više nego iko drugi u onoj godini kužnoj i gladnoj, to je vridno da se ovde štogod kaže o strašnoj onoj nevolji:

Za mletačke Vlade u Dalmaciji, to za četiri vika bisnila je kuga u Splitu deset putah kako povida likar Julij Bajamonti. Ona, pri dospitku godine 1348, je po Splitskom piscu *A Cutheis* nazvata *„Epidimia primitiva"*, to *Pošlica Pèrvotna*; koja umori ondašnjega Nadbiskupa Splitskoga, mnoge plemiće i pučane. Od tada puče ona tamo god. 1360, 1420, 1456, 1526, 1572, kako kaže jedan rukopis, koji se nalazaše u Petra Bogetića, Splićanina, god. 1784 umèršega od kuge. Posli toga zadnjega vrimena pojavi se ona god. 1603 za cèrkovnoga vladanja Nadbiskupa Marka Ante De Dominisa, koji u *Relatio Status Ecclesiae Spalatensis* — to u Izvišću o stanju Cèrkve Splitske, piše, da je u gradu oko hiljadu i dvista kućah, a pet hiljadah stojbenikah skupa s' varošanima; a kuga pomorila mal'ne četiri hiljade njih. Izmedju god. 1731 i 1732 pomorila u Splitskoj krajini više od trista čeljadi, a na dospitku god. 1763, i u pèrvoj polovini slideće godine oko pet sto i trideset kipah samo u varošima Splitskim.

Godine 1783 u početku lipnja miseca buknu kuga u Lazaretu Splitskom sa smèrću jednog karvandžije iz Bosne, gdi ona već od godinu danah plamćaše. Iste godine 1783, pèrvih danah miseca Studenoga, nahodjaše se u tom Lazaretu jedan hrišćanin takodje iz Bosne. Dok je on tu odastavao kontumaciju izidje mu na jednom bedru

poganac; a kad je vidio to, nakani povèrnuti se u Bosnu da ga u Splitu u živo japno neukopaju ako tu umre, kao što su se u ovo ukopavali mèrtvi kužnici; dakle zaputi se s' jednom turmom, koja se vraćaše u Bosnu. Ali se jedva odèrža malo miljah putujuć, te izdahnu blizu Klisa, gdi mu tilo osta sažgano.

Oko polovine istoga miseca Studenoga pozvat bi spomenuti gori Bajamonti da obadje jednoga žakna reda Sv. Frane, rodom Bošnjaka, iz manastira Kreševačkoga. Opazi on na njemu tri poganca pored pupka, i naduštinu pri preponi: glava ga je bolila, iznemogao da je pao na tle kao pijan istom je izašao bio prid njega. Sa svim tim on preboli, pa iste godine o svèršetku Prosinca povrati se u Bosnu.

Godine 1784, na 30 Sičnja, razboli se na Lušcu jedan poslužitelj oko robe Bosanske u Lazaretu, u koju se sumnjaše da je kužna. Taj dan izišao je bio odanle, pa mu se napeo poganac na preponi. Oči bijahu mu mutne; nemogaše se odèržati stojke; ali pri svemu tomu likari prosudiše da ono kuga nije. Žena mu, nečekajuć likarske prosude nehti doći s' njim u dodir, već se s' jednim ditetom od njega odkloni. Kod njegove kuće i kod dvi druge kraj nje stražari postavljeni, od kojih jedan sutradan ubi onoga nesrićnika, jer je u buncanju navalio bio da pobigne iz kuće. Ni sad likari nepovirovaše da je ono kuga.

U luki bio je onda brod jedan iz Rovinja, nakèrcan vunom i kožama Bosanskim za u Mletke. Drugi dan Veljače oboli na njemu jedan mom-

čuljak, i umre nakon četiri dana. Likari rekoše da je umro od cèrvih. Ali razboriti ljudi stadoše se uznemirivati i zazirati od ovoga dogodjaja, pomišljajuć na onu robu iz sumnjivoga izvora u onom brodu; a svitina još više kad je čula, da se nešto napelo bilo na životu onoga momčuljka. Kad je pak niki likar pod zakletvu zasvidočio da ono kuga nije, onda je vlast odpustila onaj brod, te okrenuo put Mletakah. U tom se putu svrati u luku Cigale na malom Lošinju, i tu na njemu umre najprije jedan mornar. Na to dodje likar Osorski; pregleda on tilo, i opazi da je čudnovato pocèrnilo po pridnjoj strani vrata, a obraz zaštrapan kèrvlju, koja je udarila bila na nos i na usta, kao što su kazivali oni ljudi; a ostalo tilo blido i mèrkuljavo posve, gotovo raspasti se. Tu bijahu još dva čovika u ognjici; jednom dva poganca iskočila na ledjima, pod cèrnom krastom; obojica iznemogli, ljuljivi, i potom umèrli. Sad se tamo bez sumnje prosudilo da je to kuga.

Vladalac Dalmacije čuvši za tu nesriću, posla onamo pouzdanike za zdravlje, da preuzmu onaj brod. I oni dadoše ga dotegliti u luku Splitsku, pa oštro čuvati, i robu iz njega iskèrcati u Lazaret da se ponovo očisti.

Onih danah umre u Splitu jedno momče u stanu Turakah, koji su obćili s' gradom; pa i sad bačena krivica na cèrve. U istomu mistu umre za njim niki sluga kèršćanin; prosudi se da ni pri njemu kuge nije; a kad se malo posli jedan Turčin iznenada prestavio, onda u gradu uzvarila plašnja, koja se bila već prokazala. U to

umre u gradu nikoliko kipah iza kratkoga ležanja; ali likari ni sad nerekli da je to kuga. Likar Bajamonti, član poverenstva za zdravlje, vidio tilesinu jedne ženske glave, onu noć preminuvše, i osvidočio se da je od kuge.

Izmedju 20 i 21 Veljače umre u Lazaretu jedna sluškinja nakon tri dana bolovanja; a likari, osim Bajamonti-a koji je nije obašao, da ni ono kuga nije. Kašnje toga više čeljadi pomèrlo, a isti likari, osim Bajamonti-a, potankim i stanovitim svidočbama istiskivahu svaku sumnju o bolesti prilipčivoj; i te svidočbe nahode se medju javnim spisima.

Na jad svega Splita mletački Namistnik pošalje iz Zadra tamo glavnoga likara Pavla Pinelli-a, da presudi šta je. Ovaj zapečati u svoju glavu, i sve tvèrdio, ono kuga nije; šta više, legne na postelju uz jednoga kužnika, tim da dokaže da nije kuga. Njemu potom ništa, a bolestnik prestavi se. Medju likarima, koji su prije posvidočili bili da neima kuge, bijahu Dudan i Foscolo.

Kuga se razasu po svemu Splitu; oko polovine Svibnja useli se i u polaču Providùra mletačkoga. Staroviće, to Senat, odredi Andjela Dieda za vanrednoga Providura zdravstvenoga. Ovaj prispi u Split na pèrvi dan Lipnja: nadje grad pust, jer se župa rastèrkala bila po polju najviše, a nešto po bolništima i hendecima. Bolest prestade na 5 Sèrpnja pomorivši oko hiljadu i trista kipah, kao što se doznaje iz službenih maticah, u koje u onom strahu nisu svi mèrtvaci upisani. Spomenici su, veli Bajamonti, grebovi; a on više

putah obašao dva groblja za to naminjena blizu grada; oči, pamet, i sèrdce svoje ojadio brojeć jame, u kojoj svakoj više mèrtvacah; pa gdi su mu nasipi gradskih bedenah; grebovi po cèrkvama; puno, puno više kužnih pokojnikah, nego što jih kažu matice; broj strašan prema pučanstvu grada, koji jedva sadèrži, veli, tri hiljade i dvista dušah; nebrojeć župu varošku, koja se rastèrkala bila po polju, te je medju njom manje pomora bilo. Evo od onda prodje osamdeset i šest godinah, i može biti, da je još ko tamo živ, i vidio onu žalost, i pamti je.

Pokle se bolnište braće Ergovacah dogradilo mletački vlastelin Ivan Frane Pizzamano, Zapovidnik Splitski, odredi, da jedna gradjanska skupština upravlja istim. Ona se sastojaše iz četèrdeset kipah izabranih iz ruke plemićke, pučke i tèrgovačke. Uredbe ovo:

„U prostorije te Bogu ugodne zaklonice, koje su pri zemlji, primati samo prosjake; baška muške, a baška ženske glave; siromašne pak bolestnike u napridak kad ista bude imala svoj dohodak.“

„Prije primati siromašne gradjane; pak siromašne varošane; pak one iz pokrajine; pak one iz mletačke Dèržave; najzad i tudje siromahe, koji bi se desili u gradu.“

„Dokle god od strane milostivnih kipah nedodje dohodak za uzdèržanje nastave te, prosto kùpiti milostinju za uzdèržanje potribnjakah i ubogah, koji bi se u njoj razbolili; pa i za druge potribe njezine. Radi česa triba obustaviti svako drugo kupljenje milostinje, osim onoga, što bi vlast dopustila.“

„Pobožna Splitska Bratimština pod imenom „Dobre Smèrti“ ima se starati za pokop ubogah, koji bi umèrli u ovom bolništu.“

„Svake godine u Lazarovu Subotu izabrati tri upravitelja posidnika iz četèrdeseterice članovah upravljajućih nastavom tom; pa da u toj službi ostaju cilu jednu godinu danah. Svaki misec neka oni naizmince izvèršuju službu svoju, često oblazeć Bogu ugodnu nastavu tu, ter da se osvidočuju da ubozima u njoj zaklonjenim milostivne pomoći nemanjka.“

„Pineznica nek je zatvorena sa tri ključa; svaki pridsidnik neka čuva po jedan, a pineznica da se neotvora ako sva trojica na to nepristanu. Družtvu ovom može se pridružiti čeljadi muške i ženske, pod imenom pobožnikah, od kojih bi se moglo dobiti česovo dobro na korist ubogah. Svi oni imadu udiliti milostinju pri ulazku u tu skupštinu, i imadu se isti izbirati većinom glasovah.“

„Svikolici pravi drugovi i pridruženi im pobožnici imadu platiti Pridsidniku upravljajućem u onom misecu, svak po dvanajst libarah dalmatinskih na korist ubogah.“

„Biližnici i župnici Splitski kad bi bili pri ugovaranju čije oporuke u gradu, ili u okolici njegovoj, su dužni pitati oporučitelja, hoće li štogod da ostavi bolništu. Izostave li to, platiće iz svoga dvadeset dukatah u srebru na korist nastave te. Svaki put kad se čija oporuka projavi neka Splitski kančelir dojavi to Upraviteljima bolništa, da znadu je li ko što ostavio na korist istoga.“

Likari i vidari ponudiše se da će svake nedilje danah naizmince ličiti bolestnike mukte dok nebude dohodakah, iz kojih bi im se služba plaćala. I svećenikah bilo, koji su svoju duhovnu pomoć nadavali mukte.

Staroviće kad je vidilo to veliko dobročinstvo braće Ergovacah naimenova jih Knezovima, pa podililo ovo veliko dostojanstvo i Kanuniku Pèrvostolne Cèrkve Splitske, Naučitelju Marinu, sinu Frane Ergovca. Ova odluka je napisana na 3 Kolovoza 1794.

Godine 1797 kad je mletačka Vlada propala, došao ovamo s' vojskom Austrijanski Gjeneral Mate Baron Rukavina, i za njim u Split sa više četah kolunel Kažimir. Medju tim četama bilo mnogo bolestnikah, a vojničkoga bolništa nije bilo tamo. Kažimir zamoli braću Ergovce, to Franu i Petra, da dopuste, da se oni bolestni vojnici privrimeno smiste u njihovo bolnište. Oni na to pristanu; ali se pak ova privrimenost toliko rastezala, da su ona braća morala uteći se ondašnjemu gradjanskom i vojenomu Vladaocu Dalmacije, Gjeneralu Baronu Brady-u, da naredi neka se siromasima Splitskim ono povrati. Ovo zape: godîne 1806 francuska vojska zamini austrijansku; a kad su Francuzi došavši u Split vidili gdi bolnište služi za bolestne vojnike, zadèržaše ga za njih uspèrkos právu i protimbi braće Ergovacah.

Godine 1813 vojska austrijanska izrenu Francuze iz Dalmacije, ali bolnište i potom osta vojničko. Obćina Splitska plaćala je medju tim najam na jednu kuću vèrlo malu pri množini ubogah; e se tek malica njih u nju zaklanjaše, a ve-

ćina tumaraše pod vedrim nebom. Osamdesetgodišnji Knez Petar Ergovac, komu je brat Frane već umro, podnese molbenicu Cesaru Frani I, kojom veoma žaljaše da je ona mu i braće mu zadušbina oteta onako, pokle je bila naminjena samo za Splitske uboge. Molbenica ta odpravljena je iz Beča ondašnjemu gradjanskom i vojenomu Vladaocu, Gjeneralu Baronu Tomašiću, koji odmah naruči Splitskoj Vlasti, da to izuvidi. Vlastelin i Pododredjenik Splitski, Duje Lovretić (Grisogono); za njim pak okolišni Splitski Načelnik, Reha; dèržavni Odvitnik u Zadru, Naučitelj Nikola Jakšić, i još drugi uredovnici, od kojih se mnenje o tom iskalo, složno odgovoriše, da je ono zadušbina braće Ergovacah, ter njihova, pa i pravedno uslišati molbu staroga Kneza Petrà, koji jedva čeka da se ono bolnište ubozima povrati.

Evo sad treće smetnje: druge raspoložive prostrane kuće, koja bi služila za vojničko bolnište, u Splitu onda nije bilo; a tamošnje vojeno Upraviteljstvo zahtivaše da Obćina isplati dvi hiljade fiorinah potrošeno na popravljanje bolništa, i ako nije ono plaćalo najma. Ele danas, sutra, najzad pripuče iz ratnoga Vića Bečkoga, da se ukinuti koludrički manastir Sv. Rainerija napravi za vojničko bolnište; ter godine 1817 bude napravljen; pa od onda do sad zadušbina braće Ergovacah služi za siromašne gradjanske bolestnike.

Spomenuti gori Kanunik Marin poklonio je svoju knjižnicu Simeništu Splitskom oporukom svojom pod 24 Ožujka 1808. U koludričkomu Manastiru Svete Klare u Splitu, je živila poštovana

divica koludrica, Sestra Marija Andjelija, reda Svetoga Frane, kćer Kneza Petra Ergovca. Rodjena je god. 1774, obukla se na koludricu god. 1789; dvadeset godinah bila Opatica; živila kao Andjel Božji; umèrla u Gospodinu na 7 Studenoga 1847. Redovnik, koji iskrušivaše joj dušu, reče, da je umèrla kao Svetica.

Ante, Frane i Petar Ergovac su ukopani u Cerkvi toga Manastira. Na grebu je:

PETRUS ERGOVAZ MARINI FILIVS

SIBI ET SVIS HÆREDIBUS

ANNO MDCCLXXXIII

POS

U bolništu neima im spomenika nijednoga; a ako bi se ikada takovo što s' hèrvatskim nadpisom odredilo, to bi s' dopuštenjem dotične Vlasti priličilo i ovo:

BRAĆI

ANTI, FRANI, PETRU ERGOVAC

RODOM IZ SPLITA

TEMELJNICIMA OVOGA BOLNIŠTA

MILOSTIVIM

ZALJUB OVI

SÈRDAČNI VIKOVITI

OTAČBINA ZAHVALNA

U RAJU IM NASELJE

OVDE SPOMENJE

MUKE BLAŽENJE

Ivan Petar Marki.

Živila je u Splitu jedna plemenita i bogata porodica po prezimenu Marki. Iz njezine se loze poznaje tek ovo, da je Nikola Marki živio prije godine 1684; za njim sin mu Duje, i žena ovoga, po imenu Jelisava, rodom iz kuće Kuparića; i sin im Ivan Petar, o kojemu je ovde osobita rič:

Nauke je izučio na sveučilištu Paduvanskom; putovao po većoj strani Europe da sebi znanja i knjigah nabavi; u više se glavnih gradovah zadèržao; s' mnogim dostojanstvenicima i vele učenim ljudima upoznao se, jer bijaše bogat i naučan. Medju zaostavšim spisima njegovim, ima i takovih, iz kojih se zna da se on dopisivao sa više Vladarah, i s' nikim Svetim Otcem Papom. Narod hèrvatski je ljubio i branio, a to se razbira i iz njegove oporuke. Više je knjižicah preveo na jezik naš hèrvatski; na pr. *Misli kèršćanske za svaki dan od miseca;* — *La Politica dei Conquistatori* — *Dèržavoznanstvo Osvojačah* — preveo s' jezika francuskog na italijanski, i posvetio Principu Eugeniju Savojskomu god. 1708. Bio je Načelnik, Pridsidnik li, hèrvatske Akademije Splitske; jer je u jednom pismu nazvat „*Principe della nostra Accademia Illirica.*"

Za jedno čudo evo se dosad upravo nezna kakva to Akademija bijaše; pa jedni misle da je bila samo za prevodjenje knjigah nabožnih na hèrvatski, koje bi se pak rasturale po narodu; a stanište da joj je bilo u jednoj veloj kući upo-

dan bèrda Mèrljana, blizu puta, koji vodi u Sustipan, s' desne strane iduć tamo. Od ove jedne sad su, kažu, dvi kuće pod gradskim brojevima 58 i 59: u jednoj stanuje Ivan Družejić, u drugoj Ivan Slugo; u onoj još da žive baba jedna od devedeset godinah, koja pamti kako u svojoj mladosti ču, da skupštine bivahu onde, i mladići dolazahu učiti se.

Umro je Marki godine 1733 u Mletcima, u sedamdeset i petoj godini života svoga. S' njim iskinulo se njegovo pleme. Na dvi godine prije smèrti napisao svoju oporuku u rečenom gradu, iz koje evo samo ovo:

„*Sve i svašta na veću Slavu Božju* . . . . . .
„Ostavljam bedenima onoga grada (Splita) pet „novčićah, to po običaju grada Splita. Takodjer „naredjujem da gospoda moji poverenici, i baš„tinik moj, dadu u istom gradu i biskupiji reći, „koliko moguće prije, tri hiljade misah u pokoj „moje duše, i dušah pokojnikah iz moga doma." (Osim toga naredjuje svaki dan reći po dvi mise, jednu u Podanju, a jednu u tako narečenoj cèrkvi dušah pokojnikah).

„Buduć sam kroz dugu vižbinu poznao, da „bi bilo od velike duhovne i vrimenite koristi ne „samo po moju otačbinu, nego i po pokrajinu i „javnu službu postaviti koludrice Ursulinice da „mladež muškog i ženskoga spola uče u bogo„ljubnosti, i u naucima na to spadajućim, to sam „se postarao dok je upražnjena bila tamošnja Sto„lica Nadbiskupska, te pisao mnogim uzoritim „Kardinalima, da se povisi na nju jedan pèrvo„svećenik dalmatinski, ljubitelj pravoga blagostan-

„ja one domovine, koji bi za spasenje dušah nje-
„nih lasno i nesebično mogao jedno i drugo Bo-
„gu vele ugodno utemeljenje podupriti. A bu-
„duć je za spomenutu Cèrkvu Pèrvostolnu iza-
„bran Presvitli i Prepoštovani Gospodin Kačić,
„Biskup Trogirski; to sam jednim mojim poniz-
„nim pismom (koje će se u mojoj kući naći) po-
„nutkao pažnju njegovu nebi li se on što prije
„pobrinuo oko gori rečenih zadušbinah. Ako li
„bi on propustio izvèršiti jih, ili se višje Vlasti
„nebi utekle kako valja vèrhovnim Vlastîma da
„mu to zapišu za ispunjenje rečenih svetih Dilah,
„koja se zgodno i bez ičije štete usavèršiti mogu
„kako je u rečenom pismu momu čisto istumače-
„no za blago mile mi otačbine. — onda neka
„bude ovako:"

„Ako častno Vlastelinsko Viće Splitsko, komu
„pripada Cèrkva i Manastir Svete Marije, nebi ovaj
„Manastir uzdèržalo i u pèrvašnje stanje povra-
„tilo na korist vlastelinskih porodicah, to neuvedav-
„ši u nj koludrice Ursulinice, koje sa svetom svojom
„uredbom puno mogu pomagati narodu i domo-
„vini učeć svu siromašnu našu žensku ditcu; ili,
„ako nebi hotilo da upusti rečenu Cèrkvu i Ma-
„nastir, pa da se tu ustanovi jedno Uzgojište pod
„rukom Otacah Isusovacah; — to hoću da go-
„spoda Poverenici moji, i Baštinik moj, zakonito
„zaištu od Presv. i Prep. Gospodina Nadbiskupa
„kuću Kuparića, koja je moja po poveri pokoj-
„noga Biskupa Trogirskoga, Ivana Kuparića, i po
„bezoporučnomu naslidstvu u dobrima braće nje-
„gove a ujacah mojih, — pa da se u nju smi-
„ste koludrice Ursulinice, koje bi svoj pokrajini

„veli probitak donosile učeć sve mladjahane žen-
„skice, koje bi pohadjale njihove učionice."

„A da bi se rečenom Ursuliničkom Manastiru
„i Isusovačkom Uzgojištu dohodak priskèrbio, to,
„ako Presv. i Prep. Gospodin Nadbiskup nebi na-
„kanio se upustiti Simenište sa svima dohodcima
„na isto spadajućim, čim bi pak učinio, kao što
„pravda zahtiva, jedno sveto dilo domovini veo-
„ma prudno; — to molim gospodu Poverenike
„moje, i Baštinika moga, da gledaju natrag dobi-
„ti moje goleme viresijske ostavine, koje se naho-
„de u Nimačkoj kod Prepoštovane Gospode Kanu-
„nikah Zagrebačkih, i kod ostalih mojih dužnikah;
„a što bi se pravdom, pravednom li nagodbom iz-
„velo, to da se u dva dila podili; jedan namini
„koludricama Ursulinicama za hranu, a drugi za
„Uzgojište Isusovačko, ako bi ga bogostrašna
„Gospoda Splitska utemeljila. Izjavljujem pak, da
„ako se zbog ljudskog krivodušja nebi moglo ne-
„go malo novacah izbiti iz spomenutih mojih o-
„stavinah, koje su mi u tudjini; onda neka sè
„svi ti novci poglavito ulože na zametnuće dohod-
„ka Manastiru Ursuliničkomu; a zadušbinu tu, koja
„je potribita za spasenje dušah, naručujem duši
„Presv. i Prep. Gospodina Pèrvostolnika, koji
„jeste dužan nabaviti kuću za Simenište; a gos-
„poda Poverenici moji, i Baštinik moj, kad god
„nebi mogli dignuti moje ostavine u tudjini, što
„je doduše i meni teško bilo; nek onda u svo-
„joj snazi ostane moja Naredba, koju sam učinio
„na korist svega Naroda Ilirskoga, kako je pro-
„tumačeno u pismima poslatim istoj poštovanoj
„gospodi Kanunicima Zagrebačkim; to da se u

„mojoj domovini isti narod u svoje vrime po-
„stara za spomenute Apostolske Nastave. Medju
„to, ako se Ursulinički Manastir nebi mogao u-
„stanoviti zbog nehajstva onih, na koje spada
„podpomagati toliko sveto dilo; niti bi se moglo
„na gori rečeni način skèrbiti za blago domovi-
„ne; — to želim, da se isti ustanovi u mojim
„malim kućama, stojećim kod Cèrkve Gospe od
„Dobrića; a dajem mu na uživanje velu mli-
„nicu, koju najposli sagradiše u Solinu pokojna
„gospoda braća mi, u kojoj i obitelj Bakića su-
„dioništvuje. Takodje ostavljam to, da se godiš-
„nji dobitak sveden na dva na sto, a vadi iz
„glavnice od dvi hiljade dukatah, koja mi još
„ostaje u kovnici pri Vinarini, uloži za oskèr-
„bu, ili za odiću uboških divojakah kako je bio
„naumio pokojni gospodin brat moj; a taj Bogu
„ugodni uložaj oslanjam na Mnogo Poštovanoga
„Pridstavnika Bogomolje, i na braću Redovnike
„za ispokojenje mèrtvih; koja je ustanovljena u
„Cèrkvi Sv. Filipa Neri-a, a da se baštinik moj
„u to nepača."

„Takodjer po pravu zapisa naredjujem, da
„se kmetovima na otoku Šolti, toliko onima iz
„Podanja, koliko onima iz ostala četiri tamo sela,
„pokloni dugovanje, što ga imaju s' mojom Ku-
„ćom, pa da Boga mole za pokoj dušah pokoj-
„nikah iz iste, i za napridak presjajne Republike."

„Baštinikom pak svijuh mojih dobarah po-
„kretnih i nepokretnih, pravah i pravicah, kako
„mu drago pripadajućih mojoj Kući i meni, od-
„redjujem jednoga od sinovah gospodina Ivana
„Martiniša, plemića Bračkoga iz Bola, i gospodje

„Vice žene njegove, a moje sinovke, koga će is-
„ta gospoda roditelji izabrati, pa da nosi i ime
„moje Kuće *Marki*, i da ga posliduju zakonita
„njegova ditca muška.“

Od ove zadušbine na žalost nebude ništa. Viresijske ostavine, koje je Marki još godine 1712 ostavio kod Kapitula Zagrebačkoga, bijahu dragocinosti, to drago kamenje, nazvato zlatocvit; bodež sa dèrškom od agate, i s' koricama obtočenim zlatom i srebrom, pobijenim dragim kamenjem; dvi narukvice; po svakoj različiti dragi kamenovi; križ sa šest zlatocvitah; pèrsten s' golemim zlatocvitom; sve to u vridnosti od 30,000 tadašnjih fiorinah nimačkih, ili sadašnjih 12.000; uz to 2000 fior. u gotovu. Sve to dato na dan 13 Studenoga 1712 u ime kapare, i ostavljeno u riznici Stolne Cèrkve Zagrebačke, prid Apostolskim Prabiližnikom Kraljevinah Dalmacije, Hèrvatske i Slavonije, Jurjem Plenićem, za to, što je Marki htio da kupi Plemenitoštinu Mettling u Kranjskoj, koja je prije bila kneza Leithemberga, a onda pod rukom istoga Kapitula. Ovo se zna i iz spisah, što je sastavio bio Biližnik Schmidt u Beču, pod 4 i 27 Listopada 1712, u dogovoru s' Nad-djakonom Kemleckim, Gergurom Paravigićem, i s' Nad-djakonom Varaždinskim, Kèrstom Ladany-em, koji bijahu Kanunici Zagrebački, i Punomoćnici tamošnjega Kapitula, posidnika rečene Plemenitoštine.

Dotičnici, to oni Kapitul i Marki, prepiraše se o to, pa iste one godine novu pogodbu sklopiše takodje u Zagrebu; donapokon zametnu se medju njima parnica, koja je puno godinah tra-

jala. Marki se više putah utekao pristojnim Vlastima u Ljubljani, pa i samomu Cesaru Karlu VI, i njegovim Doglavnicima; još je taj posal preporučio Apostolskomu Poklisaru, i Svetoj Stolici, kao što svidoče mnogi dopisi, koji se medju njegovim pismima nahode; pa je najzad izašla Cesarska Naredba od 12 Sèrpnja 1718, da se, kroz mišovito Poverenstvo, što bi sami parci sastavili, prekine to. Ali se nezna šta je pak bilo s' tim, niti se zna zašto se oni zatakoše, i parnica im se onoliko razvlačila; a Marki onu svoju viresiju iz duše ispovida; jer u svojoj poslidnjoj volji ispovida: „dušu svoju preporučujem vikovičnomu Stvo-„ritelju, Preblaženoj Divici Mariji, preslavnoj „mojoj i moje kuće zaštitnici."

Braća Ante, Otavij i Ivan Petar Martiniš-Marki.

Iza smèrti Ivana Petra Marki-a baštinici dugo zapustiše onu njegovu ostavinu u Zagrebu kolik da je nije ni bilo. U to osvanu vèrhovni zakon mletački od 20 Rujna 1766, kojim se ukidaju svekolike odredbe učinjene na korist nabožnih Nastavah. Nego Ivan Petar Martiniš, sin spomenutoga Ivana baštinika, koji se po oporučiteljevoj volji zvao i Marki, to Martiniš-Marki, obrati se stopèrv god. 1803 na Kapitul Zagrebački, pa i preminu godine 1806 nesvèršivši tamo ništa. Jedini mu sin po imenu Aleksandar, godine 1823 naruči Odvitniku Skarneu iz Brača, da radi natrag ono

dobiti; a Kapitul iznio právo, što mu zakon davaše, da je oni dug već ugašen, jer od onda minu više od sto godinah. Sa svim tim je isti pak odpravio pismo Preturi Bračkoj, kojim pozivaše Aleksandra da mu se za godinu danah ili pismeno prijavi, ili sam sobom da dodje u Zagreb. Ovaj se medju to razboli, pa nike godine, kažu, ode tamo s' Odvitnikom Nutriziom, rodom iz Trogira. Kapitul povraćaše mu ono 2000 fiorinah u gotovu, i one dragocinosti; a on se uzjogunio, te nije htio da jih primi, jer Kapitul nedavaše mu dobitih od sto godinah ovamo, i osim toga poznao gdi nestade jednoga, dva li draga kamena.

Aleksandrovi starenici minuše bez traga, ali on evo nekako spada na povist Splitsku kroz zasluge svoje ditce, pa je vridno da se još koja o njemu kaže.

Već je tolič natuknuto kako on ponešto bijaše čandèrljiv, taman kao i otac mu kako niki starci kazivahu. Sve to ne po sèrcu, već po ćudi. Gdikoji mu dućan ostajaše dugo zatvoren prazan, jer nehoćaše da ga unajmi van samo pod cinu stanovitu; na primer, po 40, po 45 cekinah na godinu; a kad bi mu se koji ugodnik za to prijavio, onda podao bi i za niže. Vino bi mu koji put pošlo po šteti dugo zastavajuć, jer mu je ustanovio bio cinu po to i po to, inače jok. Imanjem bogat, da mu je ono vridilo jedno trista hiljadah fiorinah; a on počesto sam kao pustinjak u prostranoj svojoj kući, i tek još u njoj prosta službenica, momak li. Al' evo čuda: domotalo mu se jednoč i dvoč, te je založio svoju srebèrninu nebud' šupljih rukuh. Kako je to moglo biti? Po-

sidovine mu zemlje ponajviše pod tèrsjem i maslinama. U Pèrvoj polovini ovoga vika vinogradi su radjali kao guba, a dobro vino prodavalo se koje godine po 50, hajde, i po 55 krajcarah barilo; a pri toj jevtinoći kupacah slabo; a kèrčmar bi pijaču drugša uklopio u ruke po šaku boba mukte, da više pije, pa da u bačvi puno vina nepretiče.

Ovo se pogadja ovako: bilo više štete kèrčeć, kopajuć, rižuć, itd., nego li vridnosti u plodovima: dakle mnogi gospodari, koji zemlje svoje nedavahu na kmetiju, zapuštiše jih, ter prosuše se.

A Masline? Nerodne zanajviše, pa varale i kad bi igda rodile. Nike godine bila im je rodina tolika, da im se od nje, štono rič podlamahu ogranci. Mnogim zaduženicima lice onda veselo: ulje namiriće sve; pa zadji u nove dugove. Ulje prispilo; po što? Po 10 fior. barilo! Bračani znadu to najbolje.

Nečuditi se dakle knezu Leši; koji ipak uživaše i svoje vedre dane, i kao gospodski sin kad tad plemenito zabavljaše se; jer je i dobavio bio vištoga majstora iz Mletakah, po prezimenu Spadini-a, da mu plemeštinsku kuću sadrom posadri. Koja radnja duga, a majstoru po talir na dan, hranu i konak.

S' vladikom Katom iz stare vlastelinske kuće Alberti-a, ženom svojom, izrodi jedanajstero ditce; to devet sinovah, i dvi kćere; od kojih svih još je u životu gospodja Andjelija, udata za Drom. Matom Jeličićem.

Aleksandar prestavi se god. 1839. Četiri mu

sina preminuše u ditinstvu ili u mladjahanoj dobi, a ostali iza njega svi umriše neženati. Dva od ovih, Duje i Visko, i sestra im Jele, dospiše ovako: Godine 1852, licem na Veli Petak, podjoše oni po podne na malom brodu iz Podanja put Splita. Došav blizu ovoga grada vrime se iznenada izmetnu u buru, koja jih odbi od kraja; a oni natrag kud god u Šoltu. U to uhvati jih noć; najposli udari brod o Bok, misto kraj Nečujma, jedno dva sata daleko od Podanja; brod se razbi, a oni bidni utopiše se. Ožalio jih u pismi učeni domoljub, Splitski vlastelin Petar Marija Lovretić (*Grisogono*), brat spomenite po dobročinstvu i prijatnosti vladike Marije, majke darežljivoga vlastelina Splitskoga, Jere Kambelovića (*Cambj*).

Iza njih ostadoše još tri brata: Ante, Otavij, Ivan Petar. Ante prestavi se godine 1853 u Bolu na Braču, u trideset i drugoj godini života svoga. U svojoj poslidnjoj volji, napisanoj dana 30 Kolovoza iste godine, postavi baštinicima svojih dobarah braću Otavija i Ivana Petra, pod uslovom, da ako umru neostavljajuć iza sebe ni jednoga zakonita sina, neka njegova dobra predju na javno dobročinstvo Splitsko. Sestri Andjeliji pokloni 250 talirah baburskih, i takovih 340 da se podile medju nikoje kipe, to kao iz harnosti i ljubavi njegove prama njima; za tim 300 fiorinah siromasima u okolišu Splitskomu. Još naredio ovo:

„Uveren sam, da su braća moja po ostav„štini Marki-a dužna dati svaki dan reći po dvi „male mise. Meni je za tim stalo, da koliko je

„moguće osiguram unaprid izvèršenje jedne čet-
„vèrtine od rečene dužnosti, iliti onoga díla, koji
„ciko na mene spada; ter naručujem baštinicima
„mojim, da svaku godinu dadu reći sto osamde-
„set i tri mise male (svaku, ako je moguće, u dan
„različit) dotle, dok zakonita Vlast cèrkovna neu-
„kine obvezu na spomenute dvi mise svakdanje.
„Razveže li se ovo samo stranom, to će se po
„istomu razmeru smanjiti i broj (183) naznačenih
„misah; dakle, ako se od cèrkovne vlasti zako-
„nito izradi oprost jedne od dvijuh svakdanjih;
„onda da se naručbina, koju sad propisujem iz-
„vèrši, dosta će biti da se priko godine danah
„reku dvadeset i dvi, a priko slideće godine dva-
„deset i jedna, i tako svake dvi godine zase-
„bice. Baštinicima mojim takodjer naručujem, da
„za osam godinah, od dana moje smèrti, dadu
„reći tri hiljade dvista i pedeset malih misah, i
„sto velih u zaminu díla na mene spadajućega za
„mise dosele propuštane, tičuće se starih ostav-
„štinah Marki-a, Leporini-a, i Martiniša, to ako
„sam nebi to prije izvèršio . . . . Baštinik, koji
„bi to propustio, baštinu bi umah izgubio . . . “

Izračunato je, da se imalo do svèršetka godine 1868 odslužiti dvadeset hiljadah, četiri sto i šestnajst misah, to samo dèržeć se oporuke Ivana Petra Marki-a. Ante je svèršio pravne nauke na sveučilištu Paduvanskomu. Brat mu Otavij posli smèrti njegove dade iz bratimske ljubavi na uspomenu njegovu izraditi iz biloga mramora dopèrsnik, ili vam polukip nalik na njega. Stalo ga to pedeset napolijunah u zlatu, svaki u vridnosti od dvadeset franakah.

I Otavij preminu u Bolu godine 1855, u trideset i petoj godini života svoga. Oporukom svojom pod 27 Sèrpnja 1854 medju ostalim naredjuje: „Baštinikom mojim postavljam jedinoga „mi još medju tolikom braćom, vele ljubljenoga „brata Ivana Petra. Ako on umre bez poroda „neka moja imovina predje na javno Dobročin„stvo Splitsko uz dužnost uložiti je svukoliku na „utemljenje i uzdèržanje jedne Radionice i Zaklo„nice u Splitu, to da se siromasi u mladjahanoj „dobi uče u umitnostima i zanatima, a pod sta„rost nadju hranu uz lasnu radnju, za koju bili „bi ikoliko vèrsni . . . . . U Radionicu i Zaklo„nicu primaće se toliko siromasi iz obćine Split„ske, koliko siromasi iz Brača, Hvara, i Šolte: „jedna trećina njih neka bude iz ova tri otoka."

Osim toga naredjuje baštiniku da se reku svake godine tri mise u pokoj duše njegove, braće, sestre, i roditeljah njegovih; a, ako javno Dobročinstvo baštinikom bude, neka sva čeljad Radionice i Zaklonice svaku godinu slušaju barem jednu od tih misah. Umah posli njegove smèrti reći trista misah uz običnu milostinju, i tom prigodom razdati četiri sto fiorinah siromasima obćine Splitske, Bračke, Hvarske, i Šoltanske, a trista dičinskoj Nastavi Splitskoj. Nebude li te Nastave, onda i ovo trista fiorinah podiliti medju višerečene siromahe.

Otavij je svèršio kao i brat mu Ante pravne nauke na sveučilištu Paduvanskomu; bio učen, ures svomu domu; pazio na svoje bolje nego otac mu; proučivao načine kako bi mogao sve više i više ploda vaditi iz svojih zemaljah; bio

obćinski vićnik, i osnove gradio, kako bi se stalno pomagalo ubožadi Splitskoj, kojoj zimište bijaše gdikoja zavitrina na prisoju, navlastito upodan južne zidine Dvora Duklijanova. Tu je bilo šta viditi: prosjaci razdèrpani, bosi, ušljivi, sunčahu se ležećke; jedni pak kao mèrtvi neoderti; a mimohodci kao ni mukaet, jer to bijaše pozorište običajno. Otavij je živo razgovarao se o toj nevolji s' prijateljima (oko bogatašah tanjušnikah na pretek), pa je virojatno da bi on bio za života svoga jaku pomoć utemeljio, da ga nije nemila smèrt onako mladoga otèrgla.

Donapokon Ivan Petar, zadnji od plemena Martinis-Marki-a, umro godine 1856 u Splitu, u sedamnajstoj godini dobe svoje. Sudbenom je oporukom pod 16 Studenoga iste godine ustmeno izjavio medju ostalim ovo: „ Baštinikom trijuh šestinah od mojih dobarah postavljam Poverenstvo za javno Dobročinstvo Splitsko, da s' njima raspoloži onako, kako je odredjeno u oporuci brata moga Otavija Martiniš-Marki-a, i u svèrhu u istoj oporuci izjavljenu. Baštinikom dvijuh šestinah od moje imovine postavljam moga ujca Ivana Lovru plem. Alberti-a, i to iz harnosti, što prama njemu ispovidam, jer je za mene radio. Baštinikom jedne šestine od iste imovine postavljam moga ujčevića, Petra plem. Alberti-a Jeronimova." — Spominje ostavinu kod Zagrebačkoga Kapitula, od koje svoj dio ostavlja istomu Poverenstvu; siromasima Splitskim, Bračkim, Hvarskim i Šoltanskim 300 fior.; virnomu svomu slugi Ivanu Živaljiću iz Caporicah 300 fior.; sestri Andjeliji 500 fior.; D.ru

Anti Bajamonti-u 2000 fior., u znak prijateljstva i poštovanja napram istomu; osim toga 850 fior. da se podile medju nikoje kipe, komu više, komu manje; odmah posli njegove smèrti reći trista misah u pokoj duše njegove; baštinici nek ispune sve dužnosti za mise kako Marki i pokojni Martiniši narediše. —

Medju tim njegovim darovštinama znamenita je ipak ona Dru. Bajamonti-u: jer je to podatljivost ridka; a za čudo je gdi Otavij, žarki prijatelj Dru. Anti, ništa mu nepokloni; a raznio se bio glas da će mu sva svoja dobra ostaviti.

Pravo rekuć braća ta Ante i Otavij pod onim se uslovima poizdaleka osvèrnuše na dobročinstvo; vladala je u njih naklonost k' svom rodu, po je uboštvu slučajno, i kao na sriću ono dopalo. Nego je velike pohvale dostojan onaj im namišljaj, kao ugledajuć se na pobožnoga darovnika Ivana Petra Marki-a. Najmladji i zadnji im brat Ivan Petar ipak je dužan bio ispuniti braćinu naredbu; ali virovati je, da ju je rado izvèršio, buduć momče dobre duše.

Josip De Marki.

Zadušbina, ili vam zapis braće Martinišah iznenadi vas Split; jer od pamtivika nikadar nije bilo onoliko ujedan put darovano tamo ubozima. Dobra ovima dopadša su njive, vinogradi, zemlje pod gorom i gèrmljem, ledine, kuće, dućani, mlinice, i nešto pokretninah; sve u vridnosti od sto

hiljadah fiorinah, s' čistim dohodkom sridnje ruke od pet hiljadah i dvista fiorinah na godinu.

Ali evo pèrve smetnje: baštinici, to: Poverenstvo za javno dobročinstvo, i tamo ostali, zapravdaše se radi diobe, o koju se tèrli ćak do dana 21 Ožujka 1861; dakle mimo četiri godine dalje smèrti zadnjega oporučitelja Ivana Petra Martiniš-Markia.

Pa evo druge gèrdje: dil zapadši siromasima došao pod hèrdjavu upravu, da je godine 1863 štitnička Vlast morala odpustiti iz službe više članovah toga Poverenstva; dakle eto sedam godinah minuše, a volja oporučiteljah neispunjena.

Umisto odpuštenih onda članovah, iste one godine izabrano je novih, od kojih jedan je Josip De Marki kao član i pinezničar. Rodjen u Splitu, sin jednoga zanatlije rodom iz sela Mergoca na Većemu Jezeru, u sivernoj Italiji, bivši tèrgovac sitnižar, sad posidnik, pošten, zdravim razumom obdaren, knjizi višt, podhvatan, stalan, ustèrpljiv, račundžija na dlaku, ozbiljan, razborito podatan; dakle posve vèrsan za taj posal. Veoma žao mu bilo da se ono onako pokvarilo, ter nagnu iz sve snage nebi li popravio. Cilj mu ispunjenje volje braće Martinišah, i uklonjenje svačesa, što bi smetalo pravomu redarenju sirotinjskih dobarah. Na umu i na sèrdcu imadijaše navlastito to, da svaki podhvat, ma bio i najpošteniji, ide u propadaniju ako se čvèrsto i sveudiljno oko njega nenastoji. Dakle udri, upri.

Jedna gušterica puzala uz nika vrata gradska u Dubrovniku. Dok je ravna zida teklo lak joj put; ali se gori nešto nakvečilo; neda

naprid. Ona hoće na gornji prag, te haj pobolje u raskorak pod onim. Pade na tle; neće da se prodje, već opet; i opet se doli splasti. Hoće treći put da sriću prokuša; i ova posluži je. Gledaše je slavni Dubrovčanin po imenu Mihovil Prazato; spominjaše se pri tomu kako je njemu bilo: dvaput otisnuo se bio u daleki svit na svomu brodu u poslu tèrgovačkom, pa mu sve propade. Sad diveć se onoj gušterici hoće i on da još jednom ogleda svoju sriću: ode; povrati se sa silnim blagom; obdari Dubrovnik; i eno mu za to spomenik tamo: *Michaeli Prazatto Benemerito Civi ex* S. C. 1638.

U Dilašcima, što je De Marki napisao i na svitlo izdao, ima puno dokazah o njegovoj radinosti, i o mučnoćama, na koje je nagazio; pa je vridno da se štogod ovde iz njih iznese, i to samo kao povist:

. . . . „Splitsko je Dobročinstvo naslidilo od „blagoslovljene pridrečene trojice oporučiteljah „više od polovine, to devet šestnaestinah od znamenite baštine Martiniš-Marki-a. Nego dohodci „te Bogu ugodne nastave nisu prema tako znat„noj baštini takovi, kakovi imali su biti. Neznam „da li dogodice, po čemu li, ele po sudbenoj „nagodbi od 21 Ožujka 1861 zapade Dobročin„stvu najlošije od cile imovine, pa evo dokaza „o tomu: Dobra u Italiji su Dobročinstvu pro„cinjena na 3042 fior. i 90 novč.; ali kroza sve „godine nedonesoše ona ništa, osim 43 novčića, „to godine 1862. Prostrana posidovina u Sugjur„gju Hvarskom, u obsegu 3288 vritih, sa 1121 „maslinom, je procinjena na 6218 fior. i 62 nov.;

„ali pak donila (kao što se vidi iz dokaza raču-
„nah, predana od novog upravnika gosp. Zincha)
„čist dohodak od 9 fior. i 88 novč., to samo
„za jednu godinu danah, od Lipnja 1863, pa do
„Lipnja 1864. Plemeštinska kuća u ulici S. Mi-
„hovila je procinjena na 8227 fior. i 10 novč.,
„a zbog oveššane praznovire i govorancije ostala
„po gotovu svagda neunajmljena, osim podrumah
„joj, koji doniše vèrlo malo. Dobročinstvu je ta-
„kodjer dopala jedna rušeća se kuća kod likov-
„nice Passagnoli-a, procinjena na 4661 fior. i 30
„nov.; a da bi se od pritećega rušenja sačuvala
„Poverenstvo, koje je sad za tim, da se ona kako
„tako popravi, moraće potrošiti više od 3000
„fior. Dobročinstvo je za svoj dil takodjer dobilo
„drugih vèrlo starih kućerinah i dućaninah u
„najvećemu zapuštenju, niti su u najpovoljnijim
„položajima grada, to kao one stojeće u ulici
„Kambelovića i Svet. Duha. K' ovima vetim i
„malo prudnim bićima su Dobročinstvu odredjene,
„to *iz najveće darežljivosti*, dragocinosti, štono je
„obitelj Marki-a već godine 1712, (153 godine mi-
„nuše od onda) položila kod Prepoštovanoga Kapi-
„tula Zagrebačkoga, u vridnosti oko 12000 fior.; a
„ovo je, Gospodo, jedan iznosak, za koji niko
„nezna; jer se niko nikad nije stavio u spora-
„zumljenje s' višerečenim Kapitulom; uslid česa
„iznosak ničesova dohodka nedaje Dobročinstvu.
„I jedan dil od jedne stare naslidne daće zajed-
„ničke s' ostalim baštinicima, sastojeći u 116
„fior. i 94 nov. na godinu, što baštinici Ko-
„ludrovići za više od 16 godinah neisplatiše, sri-
„ćom zapade nabožnoj nastavi, a tako joj je odre-

„djeno i drugih raznih iznosakah malovridnih; k'
„tome još uprava do Lipnja 1863 u najvećoj
„zbèrki, skroz zapuštena, opažena ćak i u raž-
„boritom izvišću c. k. računskoga vićnika u Za-
„dru, gosp. Mascarina, od 27 Listopada 1863; koja
„uprava, da je dalje trajala, bila bi ne malo izniš-
„tavila i oštetila naslidjenu baštinu, o kojoj se
„uz pèrkos opetovanim pobudama još očekivaju
„dotični dokazi računa. Bi li se reklo da je dioba
„i uprava takova, bila na korist siromahah . . . .“

Odtuda se zametnu prigovor medju njim i glavnim članom Poverenstva za javno Dobročinstvo, D.rom Antom Bajamonti-em; iz čega evo samo što je najglavnije:

„Nije istina, veli Bajamonti, da je sudbena „nagodba pod 21 Ožujka 1861 sklopljena na-„sumce, ili da se u nju uvukao ikakav povod, „što nebi bilo na najbolju korist nastave javnoga „dobročinstva; jer je ona učinjena na temelju „sudbene procine, podignute prema svima do-„tičnicima; a pak je odobrena od c. k. Namist-„ništva, koje doisto nebi odobrilo diobu onako „nasumce, ili malo poštenim povodima zadahnutu.“

„Nije istina da je nastavi dopalo najgore od „cile imovine, jer, odbivši dobra gospodji Jeli-„čić srićom zapadša, nastavi su po sudačkoj pre-„sudi odredjena sva gradska i poljska dobra u „Splitu, i mlinice u Solinu, jezgra to zaostatne „imovine Martiniša; dočim je ostalim subaštinici-„ma dopalo zabataljenih posidovinah na otocima, „gdi upravljanje i nadgledanje biva, ako ništa „drugo, barem puno skuplje i teže.“

A De Marki na to odvraća: „Koja mu

„drago dioba, za koju bi se reklo da je dobro „učinjena, nije dosta da se dogodi na temelju „česove procine, nego je triba suviše i da do- „bra, o kojima se radi, budu razdiljena na ono- „liko dilovah, koliko je dotičnikah, pa da svak „svoj dil izvuče na brušket; jer, kad bi se dru- „gačije dilovalo, bilo bi po gotovu nemoguće „da se pravica ikako nepovridi. Ovo mi se tako „pravedno čini, da se o tomu dvoumiti nemože. „Svak odista zna, da u čijoj god imovini svagda „ima dobra i loša, više, manje li plodonosna. „Sad, ako bi samo dohodak iz dobarah imao biti „pravilo procine, e, kako tako bi se mogla mi- „moići dioba onako učinjena, kako napominje D.r „Bajamonti; ali buduć da i neplodovita dobra su „procini podvèrgnuta, to se pravda nemože čisto „odèržati nepridèržavajuć se načina u obće uo- „bičajena, to razdiljenja na dilove, pa da se ovi „izvuku na brušket. I zaista, dobra u Italiji, Do- „bročinstvu dopadša, su procinjena na 3042 fior. „i 90 novč.; a koliko godišnjega dohodka iz te „glavnice? Po gotovu ništa. Gdikoja druga ne- „pokretnina zapadša subaštinicima, biće bila ono- „liko, ili od prilike onoliko procinjena, a može „biti donosila po dvista, trista li fiorinah na go- „dinu; — kako dakle da se dioba po procini dèrži „za dobru? Malo je do toga, gdi je višja Vlast „odobrila takovu diobu, jer je širom poznato, a „i prema zakonu je, da Vlasti razsudjuju po spi- „sima, što se njima podnose. Ako je dakle ta „dioba odobrena na temelju prikazanih spisah, i „dogovora svijuh dotičnikah, nije čuda, niti se „za to može izvesti dokaz protiv mojoj tvèrdnji.“

„A šta je pak stalo da su Dobročinstvu od„redjena gradska i poljska dobra u Splitu, i u „Solinu mlinice, kada to prema procini puno ma„nje donosi nego što donose zabataljene posido„vine na otocima. A da se nezavedem u dugo „dokazivanje toga, reći ću, kako sam više pu„tah čuo od virodostojnih kipah, koje bi prigo„dom mogao poimence kazati, — da je baštinik „dobarah u Milni izjavio, kako mu je niki gos„podin iz Brača, pružio znatnu ponudu od 40,000 „fiorinah u srebru (príd je onda poskočio bio od „25 do 30 na sto) za lipu posidovinu dopadšu „mu u rečenom mistu, to osim druge manje po„sidovine u Nerežišću, i ostalih u Stivanu, Bo„bovišću, Škripu, Dračevicama, Humcu dolnjem, „Supetru, Dolu; koje su sve na otoku Braču, „i dobio jih za samo dvi dvanaestine od čitave „imovine Martiniša. Sad, ako za manje nego dvi „dvanaestine, to, samo za posidovinu u Milni, „neračunajuć ovamo ostale posidovine na Braču, „ponudjavahu se srićnomu baštiniku 40,000 fior. „u srebru, to onda imovina javnoga Dobročinstva „Splitskoga, sastojeća se iz šest dvanaestinah, ili „vam iz polovine, imala bi vriditi više od 200,000 „fiorinah. Neka gospodin Bajamonti, i nepristrani „Splićani odgovore, vride li ovoliko dobra do„padša Dobročinstvu. Ako bi ko prigovorio da „mlinice u Solinu, zapadše javnom Dobročinstvu, „čine jezgru imovine Martiniša; ja bi onda na„pomenuo da su te mlinice odprije date pod za„kup za 1037 fior. i 50 nov. na godinu; a po„tom, kad se na javnoj dražbi dèržanoj teku„ćega Svibnja (1865) ponovo u zakup davale,

„jedva je ponudjeno 550 fior. na godinu, jer bi-„jahu u vèrlo hèrdjavom stanju, to što više ka-„menah nemogahu mliti; a Poverenstvo za javno „Dobročinstvo je moralo zbog golemoga popusta „dèržati jih na svoj račun.“

De Marki pak podkripljuje svoje razloge jednim odlomkom od spomenutog izvišća Maškarinova, iz čega evo samo ovo:

„. . . . Da se dokaže nemarljivost onih, „koji imali su naglédati to, dosta bi bilo pogle-„dati na dva nepodobna upisnika . . . . Ovi su „dèržani tako, da se iznosci nemogu pravo na-„značiti . . . . U izuvidjenim dokaznicama, što „je politička Vlast zadèržala, nadjeno je da su „upisi najvećim dilom neizvistni; neima ti sva-„kako potribitog upisnika, gdi bi se dokazale „najmovine na svaku zgradu, i dohodci sa svake „zemlje; na raskomadanoj karti izbèrkanih bili-„žakah uz izbèrkanije račune o mastu, ječmu, „pšenici, maslinama, bez potankog označenja s' „kojih su zemaljah; procine naravskih plodovah „prikazane po kartusinama; na gdikojim ni pod-„pisa . . . . . ele, poremet u upravi nemogaše „gèrdji biti; zadèržane dokaznice, svidočbe, i dva „im upisnika, širom dokazuju to . . . . potanki „računi za godine 1858, 1859, 1860, pa do dos-„pitka dana 20 Ožujka 1861 nepredati . . . . “

Komu staro kašlje, a mlado plače; ko nije vlastan od sebe; jednom ričju, ko nije uobće vèrsan za to, nije za to. Eno je imovina ta ostala čitava; a povistnica zadušbinah pridočuje nam i rasap tolikih, da im traga neima, van u pro-

kleštini na zakidačima i izilicama; „s' vragom „došlo, s' vragom pošlo.„

De Marki onako javno i slobodno zamirajuć čisto se zaperi protivnicima, ter ga oni gadjahu neštedice, pa još gèrdje kad iznese bilodano nečije pogodbe, kojima rok odavna izmače; to 22000 f. neoduženih, i uz to imena zaduženikah. Sad na njega nešto naput hajke; pa da on sve radi za inat, onako dokon; a on odtiskaj od sebe to i ostalo, pozivajuć se na naredbu oporučiteljah, koja nije za stajanje; pokazivajuć na ono dvista i više svakdanjih prosjakah tucajućih se po gradu: „Ja sam, reče, iznio na obćeno znanje samo stvarno i pravo stanje posalah tičućih se toli željenoga podignuća one kuće, i stao oko istoga raditi odmah kako su me izabrali za člana čestitoga Poverenstva. Kuća je ono takova, da Split ima pravo viditi je podignutu, jer ubozi su baštinici bogate imovine na to odredjene; pa i za to, što oporuke Martiniš-Marki-a daju im pravo zahtivati da im se poboljša položaj dandanas toli tužan i nevoljan." Ova neispunitba doisto je hèrgnula mnoge dobre gradjane; dakle morala je hèrgnuti i njega zaštitnika siromahah; pa eno mu šta Foškolo kaže: *Ma s' io ben opro, ho chi mi loda e morde. — Ako dobra činim neko me hvali, neko me ujida.*

Da bi se volja braće Martinišah što prije ispunila, proglasi on godine 1864, na 6 Kolovoza, svoju oporuku, koja počimlje ovako: „Ja Josip „De Marki pokojnog Ivana, rodjen u Splitu, na„redjujem mojim oporučnim baštinicima, da za „šest misecih od dana moje smèrti, izruče Radio-

„nici i Zaklonici Splitskoj šest hiljadah (6000) „fiorinah u austrijanskoj vridnoti, i to samo pod „slidećim uslovima . . . . .“ — to hoće da se tako narečeno staro Dobročinstvo Splitsko sjedini sa zadušbinom braće Martinišah; radionica i zaklonica dovèrši najkašnje od na Badnji Dan 1865; nastava ta sagradi na podanku pokraj ceste, koja vodi iz Splita u Solin, to upravo na istočnomu kraju grada; na greblju Splitskom podigne spomenik zaslužnoj braći Martinišima, i osim toga još nešto. Ovi uslovi ostadoše neispunjeni; a tamo neko govorkaše da je to obećavaj a nesvirivaj. Odgovor na to u zaglavku.

Ali je pažnje dostojno i ovo što on piše:

„Ja podpuno znam oporučnu odredbu jed„noga kipa, učinjenu još prije dana oporuke odlič„noga dobročinca Otavija Martiniš-Marki-a; koji „kip neznadijaše za blagodarne njegove naume. „Ova odredba je napisana dana 10 Lipnja 1855, „u jednoj sobi, na drugomu podu posaonice biv„šega biližnika, gosp. Ivana Lovre plem. Alber„ti-a, kojom oni kip raspolagaše s' jednom zakla„dom za podignuće jedne *zaklonice* i *radionice*, „koja bi se imala utemeljiti u Splitu najkašnje „za pet godinah posli smèrti oporučiteljeve; i ime„novaše upravnicima te zadušbine prepost. sbor„noga Kanunika, gosp. Petra Mangera, i gosp. „D,ra Antu Bajamonti-a, pa i Poglavara obćine, „da se kao treći pridruži njima. Donapokon prepo„ručivaše svojim sugradjanima, da se ugle„daju na njegov primer. A kad je kip, koji tako „odredjivaše, vidio diobu imovine Martiniš-Mar„ki-a; vidio ono malo dobarah odredjenih javnomu

„Dobročinstvu, a to devet šestnaestinah od čita-
„tave imovine; vidio, gdi bivši članovi (osim
„jednoga) su smirali prodati ostavštinu, što bi se
„bilo zaista dogodilo, da nije bilo providnog od-
„pora zaslužnoga našega Župnika, prepošt. Ka-
„nunika, gosp. Alojizija Karstulovića, koji, kao
„član dobročinstvenoga Poverenstva utekao se bio
„na dan 15 Listopada 1861 štitničkoj Vlasti pro-
„tiv takovoj odredbi; uslid česa, da se uzvišeno
„Namistništvo nije mudro suprotivilo, nebi sad
„bilo više spomena ni o jednoj od nepokretninah
„ostavljenih od darovnikah Martinišah; — vidio,
„gdi se dobročinstveno Poverenstvo neodlučivaše
„po dužnosti svojoj započeti podizanje nastave;
„ovi kip, koji je još u životu, sèrdit zbog ta-
„kovih učinah, uništio je gori rečenu oporuku,
„veoma žaleć, da svom iskèrnjemu koristan biti
„nemože; a to nije bilo do male imovine." —
Ovi kip je po svoj prilici glavom sam De Marki.

Razdvojak izmedju njega i Bajamonti-a nebijaše samo ono, da je tamo štono rič probiraš-ćina, a amo pabiraš-ćina dokoturana; nego i nika druga, pa i treća, gdi Bajamonti hoćaše da se ubozi smiste privrimeno u plemeštinsku kuću Martiniša, to u onu u ulici Sv. Mihovila; a on da neće, jer mu se svidjaše da bi se privrimenost ta mogla razvlačiti donle, kad vèrba grožđjem rodi; medju tim tratiti na popravljanje one kuće iz glavnice dakako Martiniša, naminjene samo na radionicu i zaklonicu; uz to dokazivaše on s' računima u rukama, da se ova može početi graditi, pa i dograditi s' pomoću samo one iste glavnice. Potom, kao čovik oštrovid izradio, ter

pod najam dao plemeštinštinu onu, da prazna neostane; što mu je pak teško za rukom ispalo, jer se raznio bio glas da niko nesmi stanovati u njoj, e se vadine šetaju noću po njoj, ter od njih stoji triska i buka.

Nego bilo bi nepodobno ostaviti Bajamonti-a ovako kao u meždi, a da se druga koja nekaže o njemu, to baš ovde, gdi je govor o dobročinstvu; jer je on Neko, pa je vridno da se naš narod hèrvatski s' njim upozna.

Svećenikah, ratnikah, književnikah, obćinskih starešinah u Splitskoj povisti dosta. Medju ovima zadnjim od Severa, u VII. viku, pa do Gargana (1239), koji donese iz Italije „*Capitularium*", pa do skonče Vlade mletačke (1797). ni jednoga, da bi se po duhu podhvatnom usporediti mogao s' Bajamonti-em, to samo u razumku unutrašnje gradjanske koristi, o kojoj je baš govor ovde. E ono bijahu do Gargana više ratnici nego išta drugo; a od ovoga pa ćak do rečene skonče kao da je najizvèrstniji bio *Domnio Geremia a Cutheis*, Upravitelj, ili štono piše, Rektor grada Splita, to god. 1387, 1388, 1391, 1413, 1418, 1419, kako mi jedan veti rukopis kaže, to veta svidočba s' nadpisom: „*Noi Giudici, Consiglieri e Sindaci Rappresentanti l' Illustrissima Città di Spalato.*" Sva je prilika da je to onaj *a Cutheis* pisac litopisa: *De Gestis Civium Spalatinorum*, jer ga ta svidočba kuje u zvizde. Ali Rektorima moradoše biti rukavi kratki za gospodarenja mletačkoga, ter u ono doba jedan Bajamonti bio bi ili biližnik, likar li, *Canonicus* li Vele Cèrkve, da Boga moli i *per la Serenissima*, pamteć šta bi sa slavnim Tro-

giraninom, Ivanom Lučićem, ili s' kojim godir takovim starijim.

Od skonče (1797) spomenute Vlade, pa do Bajamonti-a, znamo koji ono bijahu upravljači obćine tamo; a zadnji prije njega, poštenjak, bogataš, mlakonja; a u pèrvini i u sridini toga vrimena jedan čovik prostak, po sèrdcu i zaslugama pèrvi gradjanin Splitski, Sale, rodom iz veloga varoša Splitskoga.

Po tvèrdjenju više ukih Splićanah Bajamonti je iz loze nikoga postolara rodom Italijanca, upisana kao bratstvenjaka u zabiližniku Bratovštine Blažene Divice Marije od Zvonika; ali mu se kolino pak pogospodilo, i medju njegovim jatnicima bilo pametnih, učenih, kako na jedan primer likar Julij Bajamonti, pisac povisti o kugi u Dalmaciji god. 1783-84.

I on kao ugledajuć se na toga prastrica svoga izuči knjige likarske, ter dobi lovorvenac; pa je virojatno, sudeć po njegovom umlju, da bi se bio proslavio likarom vèrlim; ali ga zor zanese za Napridkom dotle, da se i na njemu ispuni ona Šenekina *„omnia tamquam immortales concupiscimus „— za svačim hlepimo kao da smo nemri.*

Kroz 48 zaviri u 89, ne to priko mèrginja ustavnoga, nego toliko da Obćina bude sa slobodom dilovanja onaka, kako joj se pristoji, a i umlje slobodno nada svačim koliko god ustavni zakoni zapovidaju; neznanija pak neka znaniju sluša i uša.

U njegovoj žaroj mladosti zastade ga na mudrovištu hudoba nika; ali se on oprosti od nje dično. Veledušno slavohlepan naumi sebe

i otačbinu s' dolnjih basamakah na gornje ispeti; ter se oda na knjige proumljive, tèrgovačke, novčarske: to: kako bi vrulje kiridžijah sa silnim tovarinama tamo prispivati mogle; takodje i novi gosti jaspreni nastanjivati se; kako li bi se pametno iskresavala korist iz čega godir, pa razbavljala na koješta novo nevidjeno, što bi pobudjivalo linčine na posal. Split uzak; dakle razmaknuti ga; konake pripraviti, i što triba još.

Zape iz sve snage: stade graditi, pa eno mu medju ostalim polača veličajna, milovidna, na onoj plitkoj obali morskoj napodan Mèrljana, da na očima pitomog i nepitomoga svita izgléda kao uzorito znamenje pameti i bogaštine. U njoj, na pèrvomu podu, stan mu knezovski; ostalo pod kiriju; sve napravljeno, preklićeno kako ga knjige one učiše, da ga nebi pitala starost gdi mu je bila mladost.

A tamo podalje Kazalište mu po što po to, na bèrz rok, te na bèrzu ruku gradjeno i dogradjeno, inače *„non son Bajamonti."* Hram mu ovo Napridka: „Kazalište je, reče, pravo zèrcalo svitovne povisti; a tako i učilište dobrih običajah: hvališe ga glavari narodah, obćinah; hvališe ga i znalice." — Naslikani u njemu gori Liburnski brodovi s' naduvenim jidrimu, kao da idu skèrhati korablje Markantonove i Kleopatrine; okolokolo slike glasatih Dalmatinah; sve iskićeno pozlaćenim zanovetima; izmajstorisano kako nigdi skladnije.

Na njega svi oči oboriše: izabraše ga za gradskoga Načelnika jednoglasice, veselo. Izbirači hoće da proslave taj izbor, ter na to odre-

de šest sto fiorinah. Neda Bajamonti, već pruži iz svoga dvi hiljade tizih; neka se sljube s' onima, pa ulože na korist otačbine. Primer veoma priteže: eto drugih priložnikah; sabrano pet hiljadah šest stó i sedamdeset onakovih; a on da će tim utemeljiti založište, gdi bi štediše polagali svoju muku na dobitak, a razboriti težaci, nesrićni radiše, rabotnici, i siromašne udovice odanle dizale jasprih pod zalog.

„Nevalja, reče, stezati radnju i prodaju, nego ostaviti jih svakomu na volju. Radnja puku pravo blago; dakle neodvraćati ga od posla njegova; to, da ne ide pod nagon na rabotu dangubiti pèrtljajuć."

„Split liti svagda bezvodan. Za rimskoga vrimena tekla voda iz Solina u Split. Eno po polju ostatakah od staroga vodovoda; daj napravimo novi; trošak jedno sto hiljadah fiorinah."

„Osim dosadašnjega visokoga nauka triba u gradu i nauk o umitnostima."

„Občinski stražari skitnice biše i pijanice; a po novomu se zakonu osvistiše sad."

Utemeljio štivku italijansku, odkud bi se kao iz sridine turali svakojaki plemeniti uputci medju župu. Ter je skupio puno knjigah, i različitih dnevnikah namaknuo.

U Splitskoj luki nezgodno brodovima kada udara jugovina, ili kad se jugozapadnjak naduva; jer isprid nje zijatno prostrano; dakle imalo bi se, reče, zasuti po sridini, da bude kao humac branitelj.

Osim Kazališta i pročelja mu podignu on tu, na tako narečenom perivoju Marmonta, dvorove,

stranom na svodove, kako bi se ljudi pod njima šetali u suhoti kada kiši; još uza njih staništa plemenita s' dućanima pod njima.

Noćna razsvita uljem, slaba; a on izradi da bude svitlija i izglednija gorivom, štono se zove gas.

Kamo srića, reče, kad bi se jedan gvozdeni put pružao od sèrbskoga Biograda lípo do Splita; pa i Cèrkva Sèrbadiji tuna. On je pèrvi ovo namislio; a Obćina dogovarala se o tomu s' vištim ljudima, i preporučila se ondašnjemu Namistniku Baronu Mamuli, pa i samomu Ministru tèrgovine.

Pažnju svoju okrenuo i na to, neka se i ženske uče knjiži, ako će da ditcu bolje goje, pa da budu zdravija; postaviti pučka učilišta; sastaviti gradjevni rednik; razrušiti glavno stražište, jer zapačava; takodje i dvi kuće tamo u jednoj ulici; napraviti veli put na Lušcu k' Pojišanu; načiniti njivu na uzor; sagraditi klaonicu, žitnicu, ribarnicu, mesaonicu; a neka bude i novčara za podmiru, ortakluk, itd.

Ele mu čisto svanu: njegova slika svečano izložena na ugled kad bi se s' puta vratio pun nade; doček sjajan, osuk za njim golem; gomile župe na dobrodošlicu; a on u bèrzini odpozdravljaj čaš na desno, čas na livo, dèržeć na se dostojanstveno, kao da mu se isperilo od prilike kako onomu klikujućemu: *„e vincitor dei secoli il nome mio farò — i dobitnikom vikovah ime ću moje učiniti.“*

Ama ah! Lito sine pa i mine; mnogo on ošapi, maloože; pusta jaspra priko mora šmignu; skúpa japija u zaminu; tudji majstori za masnu plaću; pa nedalo se više doplićati dalje, ter za-

brajaj se u stotine i u hiljade; ele, nastupiše gorki danci; prosukaše se i gorki vavoljci, kao da nije istina ona mu glavita: *Volere è Potere* (Htiti biva Moći); nego da *Volere e Potere* (Htiti i Moći) gradove gradi, gradove razgradjuje. — Sava rika Solin rika; Ninski Gèrle Splitski Gèrle; Guran amo, ne onamo; gradi dvore do Kozjak gore.

Jedino sjalo Splitu Cèrkva Pèrvostolna, i to najviše sa zaštitom Velikih Županah i Kraljevah hèrvatsko-dalmatinskih; a kad se to kraljevsko kolino iskinu, ona klonu. U Darovnici Velikoga Župana Tèrpimira stoji . . . . . . *quae Metropolis usque ripam Danubii, et pene per totum Regnum Chroat* . . . . ; to s' privoljom dakako njegovom; ter kašnje i Ninska, pa i Kninska glavna Cèrkva hèrvatska, podložna Pèrvostolniku. Ivan III Nadbiskup Splitski nazva se Pèrvostolnikom Dalmacije i Hèrvatske s' pristajom Tomislava i Mihovila. Sveti Otac Papa Lav VI posla istomu Ivanu Pèrvostolniku plašt, i pisá Forminu Biskupu Zadarskomu, i ondašnjim Biskupima Dubrovačkomu, Rabskomu, itd., imenujući jih podložnim onoj Pèrvostolnici; a Lav pod tim imenom XII, pečatnicom „*Locum Beati Petri*" ukide ju i ako joj je Glavar Sveti Duje *Apostolorum Principis Discipulus*.

Šteta što još ni odkud jake rukopomoći neima najslavnijemu gradu hèrvatsko - dalmatinskomu, baštiniku Solinske slave, u onom sridištu naroda našega; u onomu divnomu položaju, raskošištu Cara Duklijana, ilivam Dioklecijana.

Eno mimogred vidismo šta Bajamonti ògleda. U svakoga čovika i zla i dobra; blago onomu, u koga je puno više dobra nego zla. Pro-

sudili Bajamonta nelako; jedno samo iz njega čisto viri: od Severa ovamo para mu nije bilo tamo u toj struci starešinskoj; namišljaj mu veledušan, dostojan hvale do neba; pa žaliti je na njegovu nesriću; radovati se njegovoj srići, bude li jedno, drugo li.

Takova njegova izvèrština rek' bi da mu mane prikriva; ne pak osornost kad bi mu ko put presicao; neridka u ljudih umljem uzvisujućih se nad svitinom; a možda mu je poslove najviše pokvarila.

Sva mu glavna pravila nisu skroz ispravna; kako na jedan primer ono, da je kazalište onakovo zèrcalo i učilište; dočim je ono više jedno misto uveselitelno, nego išta drugo; pa i da ovako bude, birati je golubski; jer i sami temeljnici njegovi, na p. Tepsis, Solon, opaziše gdi mnoge pridstave kvare župu, a kamo li da je prosvićuju. U ašikovanju neka prodje *la dolcissima Francesca di Silvio Pellico*; pogibeljna je *Suor Teresa*; *la Monaca di Cracovia* je isporče ludoga slobodoumja; a medju tolikim neprilikama i sam Tiest Uga Foškola nesliši, jer osvetu obožava.

U redarenju Bajamontievu ima i primerah dušobudnih, krasnih, iz kojih evo samo ovo: Kraj njegove kuće konj jedva vucijaše kola pretovarena, pa siromah stade, nemoga dalje; a vozac nemilice dekaj, udri. Zapazi ga vlastni Bajamonti s' prozora; netriba mu vike, već hèrdju ljudski posvisti: *così ti lo rovini* . . . .

Opravda poštenoga podhvata ako nesrićom, nevidom li pane u duban, neka je razgovor u sèrdcu, da je pošteno radjeno koliko se god mo-

glo i umilo. Virovati je u poštenje Dra. Bajamonti-a; ali je i nadati se da će kad bude imao kad dokazati zašto još neima založišta i koječega tamo, da se nebi kad tad proćukalo, obećano potèrpano.

A De Marki korak za korak oprezno zamećuć, od tèrte i vèrte zazirući, sve više i više prikučivaše se k' jedinomu svom nišanu; pa na skoku, i neznajuć, da postane glavni gradjanin Splitski. Što naumi, nepreumi; a muška mu kripkoća zaogèrnuta plaštom stalnosti i ustèrpljivosti; Bajamonti-u tribuju velmože; njemu bogomoljci snažni; onomu knjige Lesepsove, njemu *la Filotea di San Francesco di Sales,* i ovako česovo divno:

„Koliko mudroslovje nadmašuje, izvèrstni „Lucile, ostalo znanje, mislim da onaj mu dil „tičući se božanstva nadmašuje drugi tičući se „ljudstva. Onaj, kao veličanstveniji i smioniji pu„no je više sebi dopustio; nije se zadovoljio sa „samim dogledom, nego posumnjio da je narav „štagod lipše stavila dalje od našega pogleda. Ele, „toliko od jednoga do drugoga, koliko od Boga „do čovika. Jedan uči, šta da se radi na zemlji; „drugi, šta se radi na nebu. Onaj, raspèršava za„blude i diže luč da izjasnjuje sumnje života; „ovaj, daleko nadilazi maglu po kojoj vitla„mo, i, uklonivši nas iz tminah, prati nas tamo, „odkud svanjiva. Hvale naravi uzdajem ne kad „u njoj vidim što je otvoreno, nego baš onda, „kada shvaćam njezine tajne najtamnije; kad „učim iz čega li je vasioni svit; ko li je gradi„telj, čuvar li njegov; šta je Bog; gleda li sebe

„vazda, ili kadgod i nas; je li svaki čas stvorio „štagod, ili samo jednom; eda li je on dil svita, „ili je on svit; može li on narediti i stranom „ukinuti zakone sudbine, ili bi mu koja mu dra- „go promina bivala na malaksanje veličanstva i „na spoznanje zablude. Doduše, vavik se jedna- „ko ima milovati onaj, kojemu je milo samo ono, „što je najizvèrstnije; a po tomu on nebiva ma- „nje slobodan, niti manje moćan, nego on samomu „sebi tribuje. Kad bi ja bio iz toga izlučen, onda „bolje bi mi bilo da se nisam rodio. Zbilja, na „što bi mi bilo nahoditi se medju živima? Zar „da jidem i pijem? Da ličim i čuvam ovo tilo „ljohavo i slabo, koje gine kada nije napunjeno; „pa da se smèrti bojim, za koju se svi radjamo? „Zaman znojevi, zaman trudovi životu kada mu „se oduzme blago toli neprocinjivo. Kukavnoga „li čovika ako neprelazi čovičanstvo! Veliko dilo „je vojštiti na strasti! Savladaj, pa, eda li je to „jedno čudo? Zar da se ponosimo što nismo „jednaki s' najbidnijim? Nevidim da čim bi se „bolešljivac nasladjivao. Odavle do podpunoga „zdravlja puno nedostaje. Je li ti duša čista od „grihah; negradiš lise dobrim, i negovoriš li po „tudjoj volji; nije li ti sèrdce zavijeno; nisi li „lakom, ter da drugima štogod oduzmeš, pa da „ni sebi nedaš; nisi li raskošan da sramotno jas- „pru prosipljeÅ¡, pa sramotnije da se naplaćuješ; „nisi li častohlepan da ideš stazama nedostoj- „nim? Nema ništa od ovoga: klonio si se mno- „goga koječega, ali se još nisi klonio sebe sa- „moga. Jer ova kripost, za kojom čeznemo, nije „veličajna za to, što nestašluk zalah biva blaženstvo;

„nego za to, što ona uzdiže duh, i čini ga dostojnim „drugovanja s' Bogom. Čoviku je podpuno do„bro onda, kada, svakomu zlu podloživši se, teži „u vis, ter prodire u najdublje tajne naravi. On„da obilazeć zvizde drago mu je smijati se na „trepete bogatašah, na svu zemlju i na sve zlato „njeno; ne samo na ono, sto je vanka izbacila i „kovati dala, nego i na ono, što ona čuva skrito „lakomstvu mladjih nakon nas. On nemože da „prezire pridvorja i gornje podove, sljubljene s' „vildišima sjajnim, i gajeve sa gjarulama, i po„točiće na domove navraćene, dok nije obsegnuo „okrug vasionoga svita, i sažaljivo pogledao na „zemlju, malenu, toliko morem oblivenu, i ono„liku povèrh njega, većom stranom pustu, ili „mrazovitu, ili jalovu . . . ."

Ovako učitelj cara Nerona, slavni mudroslovac Seneka, nekèršten, govori na divotu svita u svojim pitanjima o naravi, kako bi govorio naš najmudriji bogoslovac; a dìlom potvèrdio kad ono reče caru: „natrag uzmi sve blago što si mi pokklonio; netribuje mi"; pa onako čudnovato spokojno dočeka smèrt naredjenu mu od istoga cara opakoga. —

Cèrkvom Splitskom u to doba vladaše Biskup Alojiz Maria Pini, Pridsidnik Poverenstva za javno dobročinstvo, naučan, milostiv, od starosti lin i plašljiv da ga je svaka briga smućivala. De Marki u onakoj službi imao se često dogovarati s' njim; ali ga on ispèrva dočekivaše nehajno; tek posli dugoga vrimena kad je poznao neumorno njegovo staranje oko ubogah često dozivao ga k' sebi, i ugodljivo s' njim ča-

sove provodio pri kavi; a u svojoj poslidnjoj bolesti što igda razbirajuć kripost, koja vodi k' nebeskomu Jerusalimu, poručio po njega da mu dodje, pa i na umoru zavèrćajuć preporučivaše mu siromahe.

Pomnja se De Markieva protezaše na svašto, što bi moglo biti od koristi po uboge. Osim gori spomenutoga natraženja dugovah, nastojao i oko toga, da se potanko izvèrše drugi nečiji zapisi; pa je vridno da se ovde navedu dva, tri takova, a i u uspomenu dobročinacah:

Cecilija Piciolato, udovica Alojizija Tomasea, god. 1838 ostavila Dobročinstvu Splitskomu 500 fior., da seulože na Radionicu i Zaklonicu kad je bude. — Mande pok. Andrije Radića iz Dobroga je god. 1848 ostavila istomu Dobročinstvu dvi trećine od svoga imanja, u vridnosti oko sedam stotinah fior., a ostalo za mise. — Dvorski i ministarski Vićnik, Guljelmo Baron Pflügl-Lestinetz, koji onomlani preminu u Beču, ostavi 4000 fior. Namistništvu Dalmatinskomu, da jih podili kako najbolje i najsvistnije zna. Splitsko Poverenstvo ubavišćeno o tomu od De Markia, isprosi od pridhvaljenoga Namistništva 500 f.

Zamirio je staromu Poverenstvu da je godine 1854 javno prodalo kuću Silvestra Karlonia-a, koju je ovaj s' ostalim dobrima svojim ostavio Dobročinstvu pod ugovorom da se nikomu neprodadu. — Da mu ni oplaze neostane izradi, te je Poverenstvo opet tražilo od Prepoštovanoga Kapitula Zagrebačkog one dragocinosti, i gotovinu, štono Ivan Petar Marki dade na ostavu; nego lani, miseca Ožujka, odgovoreno je odanle

s' onom starom izčuvenom, da je ono zastarčilo se posli sto i više godinah.

De Marki u' poslu dobročinstva ne samo je kripko govorio, nego je i puno pisao, i putovao je, sve o svomu trošku bez ičije pomoći. Dokazuju to i njegova Dilašca, i potanke računske dokaznice na svitlo izdane; a stalo ga nikoliko stotinah fiorinah iz svoga tobolca, pribrojivši tu njegovu milostinju javnu i tajnu. Kroz toliku svoju plodonosnu muku, i s' pomoću bogostrašnih Splićanah, medju kojima osobito on hvali Duju Karamana sudruga svoga u poverenstvu za dila Bogu ugodna, pogodi nišan svoje žive želje svagdanje; to doživi dan spomeniti, 30 Sèrpnja 1865; dan blagosovljenja i položenja pèrvoga temeljnoga kamena Radionici i Zaklonici, na mistu pokraj ceste, koja vodi iz Splita u Solin, na istočnomu kraju grada, baš onde kako je on bio naumio, i osnovu o tom izradio. Tom prigodom udario tu barjak, i prid vlastima, gospodom, mnogobrojnom župom, i mnogim siromasima, od njega pozvanim na tu svečanost, izgovorio priličnu besidu, poklonio četiri sto fiorinah, a gospodja Andjelija, iz kuće Kambera, žena njegova, sto f. za Radionicu i Zaklonicu, i proglasio ovu drugu svoju oporuku:

„Ja Josip De Marki pokojnoga Ivana, rodjen „i nastanjen u Splitu, naredjujem mojemu opo„ručnom izvèršitelju, da za šest misecih od dana „moje smèrti izruči zaklonici i radionici u Splitu „šest hiljadah fiorinah u austrijanskoj vridnoti, „uz nepropustni uslov taj, da se sva sadašnja i „dojduća baština tako narečenoga staroga Do„bročinstva Splitskoga, koja sada jedva vridi

„12000 fiorinah, stopi, sjedini, utilovi sa zakladom „Martiniš-Marki-a, promišljajuć na to, da u svima „gradovima i prestolnicama, ma koliko velike bile, „biva samo jedno Dobročinstvo. Takodjer pripi„sujem kao uslov drugi, da se vas pèrvi skup „gradjevni, I Odsik nazvat, ima svèršiti najkaš„nje do svèršetka godine hiljadu osam sto šes„deset i sedme. Ako bi Poverenstvo za javno „Dobročinstvo našlo da mu je od potribe sebi „ujamčiti obvezu, koju ja na sebe uzé, to ga „ovim ovlašćujem da to učini; a pak izjavljujem, „da kad bi vidio da je ova Bogu ugodna nasta„va dogradjena, koja od toliko godinah čini moju „najžarkiju želju; ako bi vidio da je dobro re„djena, i da se njom dobro upravlja, može biti da „bi ju drugim većim odredbama podpomogo, jer „mi je sèrcu veoma milo da ona raste, napriduje „i učvèrsti se na diku zajedničke otačbine, na raz„govor i utihu Splitskih siromahah."

Ni ovi uslovi neizvèršiše se.

Pametno je uvidio da se onaka kuća nebi mogla sagraditi i uzdèržati samo dohodcima iz zadušbine braće Martinišah a da je ona prema potribama grada Splita; te mu na um padoše i dobrovoljni prilozi čim bi se bolje razmakla, pa da postane sjajno znamenje čovikoljubja, kao što to biva kod prosvićenoga svita gdi god takova stoji. Dosad je skupio više hiljadah fiorinah, i uz potanke račune razobćio imena tolikih dobročinacah.

Radosti njegove gdi je I Odsik već dogradjen; velik, uzorit, a sad i napravan, sve to uz sveudiljno njegovo nadgledanje. Stalo dosad 40,000

fior.; to 33,000 Odsik; 3000 fior. temelji, svodovi, itd.; 4000 fior. ograda, pedeset i dvi rešetke od gvoždja, i još nešto; a ti novci malne svi iz dohodakah s' imovine Martiniša, zapadše Dobročinstvu. Tu je sagradjena i jedna mala cèrkva, gdi je De Marki nasadio spomenuti dopèrsnik Ante Martiniš-Marki-a na jedan lip stup. Već je otvoren natičaj za misto upravitelja, i za dvadeset odhranjenikah, to deset muških, a deset ženskih, a unaprid biće jih više ako Bog da, i onako po volji braće Martinišah; a kuća svagda naziva će se imenom njihovim.

Mistne Vlasti, više dostojanstvenikah i mnogi ljudi dobrodušni pohvališe De Marki-a za to njegovo dobrotvorstvo; u hvalu mu i više pisamah italijanskih i hèrvatskih; a Sveti Otac Papa Pio IX podilio mu veliku zlatnu kolajnu s' nadpisom *Benemerenti*. Što svojom oporukom obreče neporeče; biće i više; ter će zaslužiti spomenik dok traje svita i vika: *Josepho De Marchi Benemerito Civi.*

Opazke.

Ono o braći Ergovcima napisah i proglasih već u Glasniku Dalmatinskom; a sad popravih i nešto dodadoh.

Riči Josipa De Marki-a prevedoh iz njegovih Dilašcah na svitlo izdanih pod naslovom: *In occasione della Benedizione della prima pietra fondamentale pella Casa di Ricovero ed Industria in Spalato = Discorso letto da Giuseppe De Marchi = Spalato 1865.*

La Casa d' Industria e Ricovero ai Poveri di Spalato = Zara 1864.

In risposta ai due Articoli inseriti ne' Giornali di Zara in Agosto 1865, ed all' Opuscolo senza data sortito alla luce in Settembre dell' anno stesso del Signor Antonio D.r Bajamonti = Cenni di Giuseppe De Marchi Membro, Cassiere, e Direttore pegli affari esterni della Pubblica Beneficenza in Spalato = Spalato 1865. Odavle je onaj odlomak od prigovora Bajamonti-eva.

Osim toga dobavih oporuke darovnikah u virodostojnom prepisu, i još drugih spisah. U oporuci Otavija Martiniš-Markia stoji i „*Casa di Lavoro e Ricovero*“ misto *Casa d'Industria e Ricovero.*

Rekoh de je *Ugo Foscolo* odhranjenik Simeništa Splitskoga, pa evo dokaza: Alojiz *Carrer*, izvèrsni književnik italijanski, u životopisu Uga Foškola (u knjizi pod naslovom „Prose“) piše, da je Nikola Foškolo bio upravitelj bolništa Splitskoga, i u toj službi tamo umro god. 1784; pa da ga je iste te godine zaminio tamo sin mu Andrija, koji sobom dovede sina svoga Uga od šest godinah.

Ovo nije sve ispravno; jer onda nije bilo pravoga bolništa u Splitu, nego Nikola i Andrija biće bili upravitelji tamošnjega Lazareta.

Carrer navodi riči Ugove: „ . . . *trascorsi la fanciullezza nell' Illiria* . . . ; ali nenavodi ovo drugo njegovo bistrije: . . . . *educato fra' Dalmati e balbettante da soli quattro anni in Italia* . . . Ovo je iz pisma „*alla città di Reggio*“ napisana god. 1797; dakle bilo mu je barem petnajst

godinah kad je iza otčine smèrti premistio se u Mletke; a odakle? *Carrer* nekaže, niti Foškolo kaže (nigdi Splita nespominje); ali se eno zna gdi ga je otac doveo, i gdi mu je did bio; a u Splitu osim Simeništa drugoga učilišta nije onda bilo za gospodsku ditcu. Pa još drugi put kaže da je u Dalmaciji odgojen: . . . *nato in Grecia ed educato fra' Dalmati* . . . Ovo iz pisma *a Vittorio Alfieri.* Vidi: *Opere edite e postume di Ugo Foscolo — volumeprimo, pag. 4* — Firenze 1852). Pa eno jednoga Foškola u Splitu kad je bila kuga, kao što je spomenuto u opisu slavnih Dílah braće Ergovacah. — Ugo Foškolo je jedan od najslavnijih književnikah i pisnikah italijanskih, i može biti da je u pisništvu vèrsniji od Alfieri-a, Monti-a, Pindemonti-a, i ostalih suvrimenikah mu najglasovitijih.

